

Вукoвa Т.

Shevchenko's Concept of Water in Works of Poets of "Young Muse": Peculiarities of Interpretation

The article presents the comparative analysis of the concept of Ukraine in the works of Taras Shevchenko and the concept of Hutsulshchina in the poetry of writers of "Young Muse". Based on the above analysis the author reaches the conclusion that these two concepts make up the single unit.

Key words: concept, concept of water, meta-image, Ukraine, Hutsulshchina, world picture.

УДК 821.161.2-3.091

*О. Боронь, канд. філол. наук, ст. наук. спієроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України*

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА РЕФЕРЕНЦІЯ НА РОМАН М. ЗАГОСКІНА "ЮРІЙ МИЛОСЛАВСЬКИЙ" У ПОВІСТІ Т. ШЕВЧЕНКА "КНЯГИНЯ"

Проаналізовано художню семантику та сюжетні функції інтертекстуальної референції на роман Михайла Загоскіна "Юрій Милославський" у Шевченковій повісті "Княгиня".

Ключові слова: інтертекстуальна референція, сюжет, типологічні відношення.

У Шевченковій повісті "Княгиня" (1853) міститься промовиста згадка про свого часу надзвичайно популярний роман Михайла Загоскіна "Юрій Милославський" (СПб., 1829. – Ч. 1–3), що за життя автора (помер 1852 р.) витримав вісім перевидань. Ця інтертекстуальна референція, за термінологією М. Шаповал [6, 67], з огляду на значущу сюжетну функцію потребує докладнішого коментаря.

Про резонанс роману М. Загоскіна опосередковано свідчить включення його назви до тексту комедії М. Гоголя "Ревізор" (1836; 2-ге, виправлене вид. – 1841; наступного року – в четвертому томі "Творів" М. Гоголя), тобто твір М. Загоскіна був на ту пору зразком масового читива. Варто навести промовисту цитату з М. Гоголя:

"Хлестаков. <...> Моих, впрочем, много есть сочинений: "Женитьба Фигаро", "Роберт Дьявол", "Норма". Уж и названный даже не помню. И всё случаем: я не хотел писать, но театральная дирекция говорит: "Пожалуйста, братец, напиши что-нибудь". Думаю себе: пожалуй, изволь, братец! И тут же в один вечер, кажется, всё написал, всех изумил. У меня легкость необыкновенная в мыслях. Всё это, что было под именем барона Брамбеуса, "Фрегат Надежды" и "Московский Телеграф"... всё это я написал.

Анна Андреевна. Скажите, так это вы были Брамбеус?
Хлестаков. Как же, я им всем поправляю стихи. Мне
Смирдин дает за это сорок тысяч.

Анна Андреевна. Так, верно, и "Юрий Милославский"
ваше сочинение?

Хлестаков. Да, это мое сочинение.

Анна Андреевна. Я сейчас догадалась.

Марья Антоновна. Ах, маминька, там написано, что
это г. Загоскина сочинение.

Анна Андреевна. Ну вот: я и знала, что даже здесь
будет спорить.

Хлестаков. Ах да, это правда, это точно Загоскина; а
есть другой "Юрий Милославский", так тот уж мой.

Анна Андреевна. Ну, это, верно, я ваш читала. Как
хорошо написано!" [1, 48–49].

Як відомо, Т. Шевченко твори М. Гоголя знав і любив, тому ця згадка могла закарбуватися в його творчій пам'яті. Однак, найвірогідніше, він ознайомився зі змістом роману з першоджерела – за одним із численних видань: 1829, 1830 (два видання), 1832, 1838, 1841, 1846, 1851. Найкращий час для цього настав, коли Т. Шевченко 1837 р. познайомився із К. Брюлловим, користувався його бібліотекою, а 1838 р. здобув нарешті свободу. Автобіографічний оповідач повісті "Художник" так згадує про можливість для читання: "Карл Павлович чрезвычайно прилежно работает над копиею с картины Доменикино "Иоанн Богослов". <...> Во время работы я читаю. У него порядочная своя библиотека, но совершенно без всякого порядка; несколько раз мы принимались дать ей какой-нибудь толк, но только все безуспешно. Впрочем, недостатка в чтении нет. Карл Павлович обещался Смирдину сделать рисунок для его "Сто литераторов", и он служит ему всею своею библиотекою" [8, 151]. Тоді ж, 1838 р., Т. Шевченко почав відвідувати класи Петербурзької академії мистецтв, активно займатися літературною творчістю (першу відому нині поетичну спробу – баладу "Причинна" – датовано 1837 р.), результатом чого став вихід "Кобзаря" 1840 р. Часу для читання стає значно менше. У травні 1843 р. поет вирушив у подорож Україною. Мабуть, до нього в руки потрапило одне з хронологічно перших чотирьох видань, менш імовірно – пізніші.

Повернімося до тексту повісті "Княгиня". Після розлогої експозиції настає черга старої Микитівни, яка починає оповідати історію трагічної долі Катерини – княгині. Зав'язкою слугує епізод появи майбутнього чоловіка дівчини – князя Мордатого: "Раз съдымо мы ввечеру все трое в гостиной; я, кажется, карпетку вязала, Катерина Лукьяновна сидели так, а Катруся книжку читала, да такую жалобную, чуть-чуть не заплакала: про какого-то запорожца Киришу или про Юрия,

не помню хорошенько, только очень жалобно. Вот уже дочиталась она, моя рыбонька, как того Юрия-запорожца закували в кайданы и посадили в темницу, только глядь, смотрим, входит в комнату драгун, высоченный, усатый, а морда, неначе тее решето, гладка та червона, здавалась червоною од воротника, що пришитий до его мундира. “Я, – говорит, – такой-то и такой, князь Мордатый!” – “Мы сами видим, что ты мордатый”, – думаю себе. “Я, – говорит, – покупаю овес и сено; нет ли у вас овса и сена продажного?” – Есть, – говорит Катерина Лукьяновна, – прошу садиться. Вот он себе и сел, а мы с Катрусей ушли в другую комнату дочитывать книжку. Только что начали читать, а в комнату входит Катерина Лукьяновна и говорит: “Вот тебе, Катенька, и твой суженый” [7, 165–166]. У “Шевченківській енциклопедії” з цього приводу сказано: “Идетесь про роман З.[агоскіна] “Юрій Милославський”, в якому одним із гол.[овних] персонажів виступає козак Кирша, сміливий і винахідливий. У романі автор зумів майстерно відтворити нац.[іональний] колорит епохи, побут і звичаї минувшини, характери окремих істор.[ичних] постатей у повсякденному житті й бойових діях” [2, 664].

В оповіді Микитівни впадають в око численні аберації її пам'яті: вона не може пригадати, чи то книжка про запорожця Киршу, чи про Юрія, але не забула про жалісливість її змісту. Микитівна плутає обох персонажів твору, які поєднуються в неї в одну особу “Юрия-запорожца”. Помилка не випадкова, адже, попри назву, головним персонажем виступає саме Кирша, його дії визначають розвиток фабули, він завжди приходиться на виручку Юрію Милославському, який незрідка опиняється у складних обставинах, зумовлених дилемою: відстоювати православну віру та інтереси Росії, захищаючи батьківщину від інтервентів, або коритися присязі, даній польському королевици Владиславу. Описаного персонажем-оповідачем епізоду, в якому Юрія закували в кайдани, немає в романі. Микитівни, вочевидь, запам'яталася сцена визволення Юрія з рук бояр-зрадників Кручини-Шалонського та Істоми-Туреніна, які справді ув'язнили його і морили голодом: *“Алексей вместе с Киршей и двумя казаками вошел, или, лучше сказать, пролез, с свечкою в руках сквозь узкое отверстие в небольшой четырехугольный погреб. В нем прикованный толстой цепью к стене лежал на соломе несчастный Милославский”* [4, 196]. Навряд чи Т. Шевченко настільки призабув зміст роману: переважило, мабуть, прагнення відтворити описаний у повісті “Княгиня” епізод крізь сприйняття малоосвіченої оповідачки, завдяки чому вдалося передати безпосередність і щирість очевидця подій. Йому, вірогідно, імпував образ метикуватого запорожця Кирши: *“Кирша был удалой наездник, любил подраться, попить, побуянить; но и в самом пылу сражения щадил безоружного врага <...>. Вечно мстит за нанесенную обиду и никогда не забывает*

деланного ему добра – вот правило, которому Кириша не изменял во всю жизнь свою. Юрий спас его от смерти, и он готов был ежедневно подвергать свою жизнь опасности, чтоб оказать ему хотя малейшую услугу..." [4, 106].

Загалом роман М. Загоскіна пройнятий патетикою любові до батьківщини, росіяни в нього – герої, натомість поляки – переважно загонисті боягузи. Водночас письменникові вдалося досягти художньої переконливості, дотриматися певного балансу в зображенні історичних подій, наслідком яких стало воцаріння династії Романових, уникнути казенного патріотизму, чого не скажеш про наступний роман "Рославлев, або Росіяни в 1812 році" (1831). Російський прозаїк не раз згадає і опише запорозькі традиції, наприклад, звичай, коли вбивцю заковували живцем, але загалом запорозькі козаки в нього – розбійники [див.: 4, 11]. Натомість для головної героїні Шевченкового твору – Катерини, закоханої в молодого Ячного, куди промовистішою була амурна інтрига: любов Юрія до таємничої незнайомки, яка виявилася донькою його заклятого ворога Кручини.

Враховуючи знаність роману М. Загоскіна ще навіть у 1850-х роках, Т. Шевченко підключає його зміст до власної розповіді. "Юрій Милославський" має щасливий фінал, чим не в останню чергу пояснювалася його феноменальна популярність: закохані за незвичайних обставин таки одружуються. Завершення роману різке контрастує з викладом у повісті Т. Шевченка: шлюбне нежиття із солдафоном-гультьям, зрештою, божевілля Катерини.

Крім інтертекстуальної референції, у прозовій творчості Т. Шевченка можна спостерегти окремі паралелі зі вже згадуваним романом М. Загоскіна "Рославлев". "Обізнаність" Якіма Тумана (повість "Капитанша", 1855) з іноземними мовами нагадує розповідь солдата із твору М. Загоскіна. У Т. Шевченка: "*– Как же ты разговаривал с французами? – По-французки, – отвечал он, не запинаясь, и, немного погодя, продолжал: – Я и по-французкому, и по-нимецкому умею. <...> Я, сказавши правду, по-всякому умею, – прибавил он самодовольно. Например, стоимо мы лагерем-таки под самым Парижем. Тут и пруссак, тут и цысарець, и англичанин, як той рак червоний, и синепольй швед. <...> От воны гуляют по лагерю та меж собою по-своему разговляють. "От, – говорят, – дасть Бог, завтра вступимо в Париж, а там, камрад, и махен вейн, и закусымо, камрад, и мамзельхен либер, и всего зволю". А я хожу соби меж ными, ус покручую да думаю: "Не хвалитесь, камрады, побачым, що з того буде!"*" [7, 297]. У М. Загоскіна: "*...ходили в поход и в Немецию. То-то сытная земля и народ ласковый! Поразговоришься с хозяином, так все даст. Бывало, войдешь в избу: "Ну здравствуй, камарад!" Он заговорит по-своему; ты скажешь: "Добре, добре!" – а там и спросишь:*

бруту, биру, того, другого; станет отнекиваться, так закричишь: "Капут!" Вот он тотчас и заговорит: "Русишь гут!", а ты скажешь: "Немец гут!" – дело дойдет до шнапсу, и пошли пировать. Захотелось выпить по другой, так покажешь на рюмку да скажешь: "Нох!" – ан глядишь: тебе и подают другую; ведь язык-то их не мудрен, братец!" [5, 147].

Інтертекстуальні відсилання у Шевченкових повістях, крім важливого матеріалу для відтворення лектури митця, містять у сконденсованому вигляді посутню художню семантику, що насичує основний виклад додатковими обертонами та мимовільними читацькими асоціаціями. Через зміну культурно-історичної епохи згадані переадресації до претекстів не завжди зрозумілі для сучасного реципієнта, тому подекуди потрібна реконструкція смислових зв'язків повістей Т. Шевченка із творами-попередниками.

1. *Гоголь Н. В.* Полное собрание сочинений: [в 14 т.] / Николай Васильевич Гоголь. – [М.; Ленинград]: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 4: Ревизор. – 552 с.
2. *Деркач Б.* Загоскін Михайло Миколайович / Борис Деркач // Шевченківська енциклопедія: в 6 т. – Т. 2: Г–З / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2012. – С. 663–664.
3. *Кодацька Л. Ф.* Художня проза Т. Г. Шевченка / Лариса Федосіївна Кодацька. – К.: Наукова думка, 1972. – 327 с.
4. *Загоскин М. Н.* Юрий Милославский, или Русские в 1612 году. Исторический роман в трех частях / Михаил Николаевич Загоскин. – М.: Гос. изд-во художественной литературы, 1956. – 272 с.
5. *Загоскин М. Н.* Рославлев, или Русские в 1812 году / Михаил Николаевич Загоскин. – М.: Правда, 1986. – 414 с.
6. *Шаповал М.* Інтертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми / Мар'яна Шаповал. – К.: Автограф, 2009. – 352 с.
7. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Григорович Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 3: Драматичні твори. Повісті. – 591 с.
8. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів: у 12 т. / Тарас Григорович Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 4: Повісті. – 599 с.

Надійшла до редколегії 02.05.13

Borony O.

Інтертекстуальна референція на роман М. Загоскіна "Юрій Милославський" в розповіді Т. Шевченка "Княгиня"

Проаналізована художественна семантика і сюжетні функції інтертекстуальної референції на роман Михайла Загоскіна "Юрій Милославський" в повісті Т. Шевченка "Княгиня".

Ключові слова: інтертекстуальна референція, сюжет, типологічні відношення.

Borony O.

Intertextual Reference to Novel by M. Zagoskin "Yuri Miloslavskii" in Shevchenko's story "The Princess (Kniahynia)"

The article analyses the semantics and plot-related functions of the intertextual references to the novel "Yuri Miloslavskii" by Mikhail Zagoskin in Shevchenko's story "The Princess (Kniahynia)".

Key words: intertextual reference, plot, typological relations.